

УДК:130.2 : 37.013.73

ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ В УКРАЇНІ В ХІХ СТОЛІТТІ

Н.В. Радіонова, доктор філософських наук, професор
кафедри філософії ХНПУ імені Г.С. Сковороди

В статті розкривається значення європейських цінностей у конституюванні модерного культурного і освітнього просторів в Україні у ХІХ столітті на основі старої і новітньої ідеї Європи на основі методології Н. Лумана та Н. Еліаса, що зрештою призвело до регіоналізації інтерпретаційних схем транскультурних смислів ідеї Європи та європейських цінностей. Особливо це торкається ідеї свободи та ідеї справедливості, які по-різному артикуються в контекстах до модерної та модерної культури, відповідно як негативна та позитивна свобода, у модусі якої формується розуміння справедливості, позбавлене ресентиментальних реакцій. Вимога формування пост конвенціональної моралі, необхідної для конструктивного засвоєння європейських цінностей з артикуляцією людської гідності, визначає головну інтенціональність скovorодинівської традиції, яка відкриває перспективу духовного оновлення українського суспільства.

Ключові слова: українська культура, європейські цінності, інтерпретація, свобода, справедливість, гідність, мораль, скovorодинівська традиція, духовне оновлення.

У конституюванні модерного культурного і освітнього просторів в Україні у ХІХ столітті велике значення мали європейські цінності. Особливо це торкається ідеї свободи та ідеї справедливості, які по-різному артикуються в контекстах до модерної та модерної культури, відповідно як негативна та позитивна свобода, у модусі якої формується розуміння справедливості, позбавлене ресентиментальних реакцій. Важливі імпульси для концептуального оформлення теорії цінностей як комплементарного синтезу багатоманітних підходів виходять не тільки з комунікативно-компетентного дискурсу, але і з різних соціокультурних практик, які структурують цінності в габітус. Звернення до цих контекстів є необхідним для розуміння причини, чому Україна, так само, як деякі інші європейські країни (Німеччина), є „запізнілою нацією”. Існує багато відповідей на це запитання, але основний акцент робиться на духовне пробудження української нації, і, водночас, йдеться про посилення її чутливості до сприйняття європейської ідеї у її модерній інтерпретації, тобто із урахуванням імперативів свободи, рівності, братерства.

Транслятором і першої, і другої низок смислів, як відомо, є філософія. У зв'язку з цим слід зосередитися на багатоманітності форм філософського досвіду та його репрезентацій, що структурують як культурний, так і освітній простір, новий підхід до якого обумовлений також і викликами сучасної культурної глобалізації, історичні передумови якої закладалися в Україні ще у XIX ст. на Слобожанщині, де у цей час структурувалося мультикультурне суспільство модерного зразка. Потреба культурної інтеграції і збереження національної ідентичності гостро відчувається у сучасному суспільстві, саме тому історичний досвід такого збереження сприяє розумінню глибинних підвалин сучасних культурних і освітніх процесів. Дослідження філософського спілкування в такому регіоні України, як Слобожанщина, де в XIX ст. було відкрито Харківський університет розкриває роль ціннісних орієнтацій і комплементарно обґрунтованої теорії цінностей для формування мультикультурних синтезів та інтелектуальної адаптації.

Ідея університету трансформує проблему свободи у педагогічно-практичну та політичну. За цією ідеєю, уряди й університети повинні забезпечити повагу до цієї фундаментальної вимоги. Університет має залишатися вірним європейській традиції гуманізму. Його основна й постійна турбота полягає у забезпеченні умов для досягнення універсального знання; здійснення свого покликання, незважаючи на політичні, культурні та соціальні обмеження, задовольняючи життєву потребу різних культур у знаннях.

Європейська ідея університету культивує академічну свободу, що ґрунтується на повазі до гідності людини, плюралізму думок, світоглядів, віросповідань. Впровадження цієї ідеї в життя у XIX столітті наштовхувалося на низку складнощів. Зокрема, попри посилення диференціації різних наукових напрямків і навчальних дисциплін, яка потребувала філософського обґрунтування, давалося взнаки вороже ставлення до філософії з боку царської цензури. Одним із заходів, спрямованих на активізацію навчальної та наукової роботи серед нового покоління професорів, стало систематичне друкування наукових праць викладачів, а також постійна практика закордонних наукових відряджень. Нові освітні практики, в свою чергу, сприяли відродженню традиції живого філософування, фундамент якої у стінах Харківського університету заклало перше покоління професури. Зауважу, що в європейських

гуманітарних науках доби пізнього модерну дискурсивний аналіз є вже рутинним явищем, оскільки вважається, що людська культура завдячує своїм різноманіттям саме відмінностям у комунікативних стратегіях. Новим життям зажили логіка й риторика, інші традиційні сфери знання, так або інакше зорієнтовані на комунікацію. На передній план виходять комунікативні стратегії функціонування людської свідомості й освіти і тісно пов'язаних з нею сфер духовної культури. На Слобожанщині ця комунікативна тенденція освіти набуває виразного значення вже в ХІХ столітті. Всі ці моменти так чи інакше поставлені й розроблені західноєвропейською філософською традицією епохи Просвітництва, на Слобожанщині починають освоювати в інтерпретаціях професорів-іноземців, задаючи матрицю подвійної герменевтики. У перші роки існування університету його професорська колегія вирізнялася особливою науковою продуктивністю. Шад, Роммель, Стойкович та інші опублікували в той час низку наукових праць по різних галузях знань, які відповідали європейському рівню.

Введення Харківського університету в міжкультурний європейський простір доводить актова лекція ординарного професора П. Лаврова, присвячена світлій пам'яті чеських бібліотекарів В. Ганка та П. Шафарика. Аналізуючи діяльність поважних членів Харківського університету, він акцентував увагу на тому, що В. Ганка, який завдання свого життя бачив у тому, щоб сприяти пробудженню народу свого від морального та розумового сну, збуджувати в ньому любов та повагу до себе, в той же час вважав за необхідне викликати в Чехах розуміння того, що вони тільки частина великого племені Слов'янського, і що “в цій загальній славі та силі повинна і їм належати своя доля, як було колись” [1, с. 6] Закликаючи чеський народ до національної ідентифікації як соціокультурної, він базується на концепції розвитку моральної свідомості, виголошує існування універсальних моральних норм, керуючись якими й необхідно формувати цілісний соціально-культурний простір.

Проблему морально-естетичного виховання народу в цьому ж ключі розробляє випускник Ієнського університету доктор філософії П. Шафарик. Його “спостереження і думки слугували нерідко дороговказною зіркою в політичних і соціальних рухах народу” [2, с. 11]. Можна сказати, що проблеми морального самоосмислення, свободи, держави і виховання в роботах слов'янських філософів розглядалися в

рамках діяльнісного підходу. Актовий виступ наповнений ідеями національно-патріотичного виховання, що дозволяє не тільки виділити загальні для слов'янського світу етично-ціннісні факти духовного розвитку, але й намітити загальний ґрунт філософської рефлексії та суспільної реальності, стає предметом постійного обговорення інтелектуальною громадськістю Харківського регіону.

Серед запрошених іноземних професорів особливий інтерес викликає польський професор, доктор, філософії А.О. Валицький, який мав значний вплив у регіоні. Валицький поділяючи встановлення національного романтизму в його німецьких і польських варіаціях, вважав, що універсальні етичні норми повинні включати в себе етнокультурні відмінності і традиційно-ціннісні орієнтації окремих народів. Тим самим він одним із перших в регіоні ставить проблему свободи та справедливості в міжкультурних відношеннях.

В контексті означеної проблематики заслуговують уваги розмірковування А. Метлинського “Про сутність цивілізації та значення її елементів”, у яких він розглядає моральний розвиток та вдосконалення людини як виду діяльності, зумовленої як внутрішніми потребами власного розвитку так і сприяють оптимальній життєдіяльності загальної системи. Проблема морально-ціннісної орієнтації людини представляє між парадигмами само розуміння і світорозуміння, тобто суб’єктивності та інтерсуб’єктивності. Він розглядає цивілізаційний процес як єдину умову і реальну можливість затвердження нормативних початків, за якими повинні здійснюватися і оцінюватися мотиви людської поведінки. Теоретично обґрунтовуючи уявлення про цивілізацію як „фізико-моральний розвиток людини”, виділяє елементи цивілізації, розташовуючи їх у такому порядку: 1. суб’єкт, який підлягає розвитку; 2. суспільство, як форма та умови людського удосконалення; 3. кінцевий продукт цивілізації – морально-освічена людина як вища цінність. “Розвиток моральних сил людини залежить від сили, повноти та простору епохи, в якій він перебуває”[3, с. 108]. Автор бачить пряму залежність морального удосконалення людини від рівня розвитку суспільства, і ототожнює цивілізацію з ідеєю блага, трансформуючи її в ідею добра.

Отже, національно-традиційні форми духовного життя на Слобожанщині ХІХ століття не тільки не втратили свого значення під впливом системи цінностей привнесених із митропольних культур

(польської, російської), але й багато в чому визначали характер сучасної моральної культури, її норми й цінності. Таким чином, вимога формування постконвенціональної моралі, необхідної для конструктивного засвоєння європейських цінностей з артикуляцією людської гідності, визначає головну інтенціональність сквородинівської традиції, яка відкриває перспективу духовного оновлення українського суспільства.

Література

1. Гренберг Й. Рассуждение об отношении, в котором находится Общее право к Политическому праву, к Философии положительного права, к Политике и Этике. Х., 1833, С. 59.
2. Лавров П. Воспоминание о Ганке и Шафарике. Х., 1861, С. 15.
3. Метлинский А. О сущности цивилизации и значения ее элементов. Х. 1839, С. 122.
4. Етичні норми і цінності: проблема обґрунтування / Аболіна Т.Г., Єрмоленко А.М., Кисельова О.О., Малахів В.А.. – К.: Стилос, 1997. – 243 с.

ЕВРОПЕЙСКИЕ ЦЕННОСТИ В УКРАИНЕ В XIX СТОЛЕТИИ

Н.В. Радионова

В статье раскрывается роль европейских ценностей в конструировании современного культурного и образовательного пространств в Украине XIX-го столетия на основе старой и новой идеи Европы на основе методологии Н. Лумана и Н. Эллиаса, что в свою очередь привело к регионализации интерпретационных схем транскультурных смыслов идеи Европы и европейских ценностей. Особенно это касается идеи свободы и справедливости, которые по-разному артикулируются в контекстах домодерной и современной культуры, соответственно как негативная и позитивная свобода, в модусе которой формируется понимание справедливости, лишённое ресентиментальных реакций. Требование формирования постконвенциональной морали, необходимой для конструктивного усвоения европейских ценностей с артикуляцией человеческого достоинства, определяет главную интенциональность сквородиновской традиции, которая открывает перспективу духовного обновления украинского общества.

Ключевые слова: украинская культура, европейские ценности, интерпретация, свобода, справедливость, достоинство, мораль, сквородиновская традиция, духовное обновление.

EUROPEAN VALUES IN UKRAINE IN THE XIXTH CENTURY

N.V. Radionova

The meaning of European values in modern cultural and educational spaces creating in Ukraine in the XIXth century on the base of old and new idea of Europe based on Niklas Luhmann and Norbert Elias methodologies which in its turn led to the regionalization of

interpretative schemes of transcultural meanings of the idea of Europe and European values is revealed in the article. Especially it concerns the idea of freedom and the idea of justice which are articulated differently in the contexts of pre-modern and modern cultures as positive and negative freedom accordingly in modus of which understanding of justice deprived of resentment reactions is formed. .European University idea develops academic freedom, which is based on respect to human dignity, pluralism of opinions, world out-looks, religions. Demand of postconventional morality forming which is necessary for constructive assimilation of European values with human dignity articulation, defines main intentionality of Skovoroda tradition, which opens the prospect of Ukrainian society spiritual renewal. The translator of the first as well as of the second number of meaning as well known is philosophy. In this regard, the focus should be on variety of philosophical experience forms and its representations, which structures cultural as well as educational spaces, new approach to which is determined also by calls of modern cultural globalization, historical backgrounds of which were formed in Ukraine in the XIX th century on the territory of Slobozhanshchina, where during that time multicultural society of modern format was structuring.

Key words: Ukrainian culture, European values, interpretation, freedom, justice, dignity, morality, Skovoroda tradition, spiritual renewal.